

Türk Psikoloji Yazıları
2005, 8 (15) 11-20

Hogan Yas Tepkileri Tarama Listesi (HYTL) Güvenirlilik ve Geçerlik Çalışması

Şehnaz Yıldırım*

S.B. Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi

Hürol Fıfıloğlu

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Özet

Bu çalışmanın amacı, Hogan Yas Tepkileri Tarama Listesi'nin (HYTL; Hogan Grief Reaction Checklist) Türkçe'ye çevrilerek güvenirlik ve geçerlik çalışmasının yapılmasıdır. HYTL, Hogan, Greenfield ve Schmidt (2001) tarafından geliştirilen, A.B.D için güvenirlik ve geçerliği desteklenmiş, 61 maddelik bir tarama listesidir. Her madde 1 ile 5 arasında değişen 5 aralıklı bir ölçek üzerinden puanlanmaktadır. HYTL'nin Umutsuzluk, Panik Davranış, Suçlama ve Kızgınlık, Kopma, Kişisel Gelişim ve dağınıklık olmak üzere 6 boyutu bulunmaktadır. HYTL öncelikle Türkçe'ye tek yönlü çeviri yöntemi ile çevrilerek bebeğini kaybeden 55 evli çifte (n = 110) uygulanmıştır. Tarama listesinin güvenirlik katsayısı her bir boyut ve tüm tarama listesi için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı kullanılarak hesaplanmıştır. Tarama listesinin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.74 ile 0.95 arasında bulunmuştur. Her bir boyuttaki maddelere yapılan madde-toplam korelasyonun 0.20'den yüksek olduğu belirlenmiştir. HYTL'nin geçerliğini belirlemek için uç grup yöntemi ve boyutlar arası korelasyon kullanılmıştır. Bunların sonucunda tarama listesinin alt ve üst grubu anlamlı bir şekilde ayırdığı bulunmuştur. HYTL Umutsuzluk, Panik Davranış, Suçlama-Kızgınlık, Kopma, ve Dağınıklık boyutları arasında anlamlı ilişki olduğu; Kişisel Gelişim boyutu ile diğer boyutlar arasında negatif yönde ilişki olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak bu çalışmada HYTL'nin kabul edilebilir düzeyde güvenirlik ve geçerliğe sahip olduğu belirlenmiştir. Araştırma bulguları ilgili literatür paralelinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yas, yasın ölçülmesi, kişisel gelişim, güvenirlik, geçerlik

The Reliability and Validity Study of the Hogan Grief Reaction Checklist

Abstract

The purpose of this study was to determine the reliability and validity of the Turkish version of Hogan Grief Reaction Checklist (HGRC). The HGRC is a 61 item self-report measurement developed by Hogan, Greenfield & Schmidt (2001), and each item is assessed on a 5-point scale. The HGRC has 6 subscale including Despair, Panic behavior, Blame and Anger, Detachment, Personal Growth and Disorganization. The HGRC was translated into Turkish by using one way translation qualitative method, and then it was administrated to 55 couple (n = 110) experienced an infant death. Reliability of the Turkish HGRC was determined by internal consistency and item total correlations. Cronbach alpha coefficient of the scale was ranged between .74 and .95. Items in each subscale had an item total correlations above .20. Construct validity of the Turkish HGRC was determined by extreme group method and intercorrelations of subscales. The Turkish HGRC subscales could significantly differentiate the low and high group. It was found that Despair, Panic Behavior, Blame and Anger, Detachment and Disorganization subscales of HGRC had the significant intercorrelations. The Personal Growth subscale had negative correlations with other subscales. The findings of the study were discussed with related literature.

Key Words: Grief, assessment of grief, personal growth, reliability, validity

*Yazışma Adresi: Uzm. Psk. Şehnaz Yıldırım, S.B Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi Psikoloji Birimi, Ulucanlar-Ankara.

E-posta: sehnazy@hotmail.com

Yazar Notu: Bu makale Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans tezi olarak sunulmuş bir çalışma temel alınarak hazırlanmıştır.

Sevilen birinin kaybı sonrası duygusal tepki olarak yaşanan yas, insanın hayatı boyunca karşılaşılabileceği en stresli ve başedilmesi güç yaşam olayıdır (Aranda ve Milne, 2000; Neil, 1990; Santrock, 1997; Weiss, 2001). Yas literatürüne bakıldığında değişik yaklaşımların yasa farklı açıklamalar getirdiği görülmektedir. Psikodinamik yaklaşım yas sürecini intrapsişik süreçlerin yönettiğini, ölüm ve kaybın içselleştirilmesinin yas sürecinin önemli bir parçası olduğunu, kişinin yas sürecini çözümlenebilmek için analitik yas çalışması yaşaması gerektiğini vurgulamaktadır (Freud, 1917, akt., Aranda ve Milne, 2000; Kaunonen, 2000). Bowlby'nin (1980, akt., Kaunonen, 2000) bağlanma kuramına göre yas, bağlanılan figürün istemsiz kaybı sonucu yaşanan ayrılma kaygısıdır. Yas süreci karşı çıkma, arama, umutsuzluk ve depresyondan oluşmaktadır. Benzer şekilde Kübler-Ross (1969), yasin inkar, öfke, pazarlık, depresyon ve kabullenme olarak 5 evreden oluştuğunu, yasin çözümlenebilmesi için bu evrelerin tam olarak yaşanması gerektiğini vurgulamaktadır. Hogan ve arkadaşlarının (1996, akt., Herkert, 2000) varoluşsal yas kuramında; ölüm nedeni, aradan geçen süre, ölen kişi ile aradaki ilişki ne olursa olsun yasin bütünüyle tutarlı bir süreç olarak yaşandığı; bu sürecin umutsuzluk, panik davranış, suçlama ve kızgınlık, kopma, dağınıklık ve kişisel gelişim olmak üzere 6 boyut barındırdığı belirtilmiştir. Yas sürecini oluşturan bu boyutlar iç içe yaşanabildiği gibi belli bir sırayla da yaşanabilmektedir. Hogan ve Schmidt'e (2002) göre yas süreci sınırsız olabilir, fakat yoğunluğu zamanla azalmaktadır.

Her ne kadar kayıp yaşamış insanlarla birçok çalışma yapılsa da, yası ölçmek için kullanılan ölçeklerle ilgili bazı sıkıntılar vardır (Ne-

imeyer ve Hogan, 2001). Yas çalışmalarında yasin kendine özgü doğasını ölçmek için hazırlanan ölçeklerin yerine psikiyatrik hastalıkların kapsamlı belirti ölçeklerinin kullanılması bu sıkıntılardan biridir. Gilliss, Moore ve Martinson'un (1997) Belirti Tarama Listesi'ni (SCL-90), Franche ve Bulow'un (1999) Beck Depresyon Envanteri'ni (BDI), Dyregrov ve Matthiesen'in (1987b) Durumluluk-Süreklilik Kaygı Envanteri'ni (STAI), Olgun'un (1999) Hamilton Depresyon Ölçeği'ni (HAM-D) kullandıkları çalışmaları, psikiyatrik ölçeklerin kullanıldığı yas çalışmalarına örnek olarak verilebilir. Psikometrik olarak herhangi bir sorunu olmayan, kayıp sonrası yaşanabilecek bazı tepkileri de içerebilen bu ölçeklerin yas çalışmalarında kullanılması sonucunda yas süreci ile ilgili yapılan yorumlar sadece psikiyatrik hastalık belirtileri çerçevesinde olmaktadır. Ayrıca, bu ölçeklerin kullanılması sonucu, hem psikiyatrik hasta grubunun, hem de kayıp yaşamış insanların ortak yaşayabileceği tek bir olgu hakkında yorum yapılmaktadır. Yasin, kayıp sonrası yaşanan normal bir süreç olduğu düşünülürse psikiyatrik ölçeklerin kullanılması ile yas süreci psikopatoloji kapsamına girmekte (Neimeyer ve Hogan, 2001); yeniden anlam yapılandırılması (Neimeyer, 2000; Neimeyer, 2001), travma sonrası gelişim (Tedeschi, Park ve Calhoun, 1998), pozitif psikolojik değişiklikler (Yalom ve Lieberman, 1991) ve kişisel gelişim (Hogan, Greenfield ve Schmidt, 2001; Lang ve ark., 2001; Hogan ve Schmidt, 2002) gibi yasin kuramsal ve uygulama açısından önemli sonuçları gözden kaçırılmaktadır.

Yas çalışmalarında, psikiyatrik belirti ölçeklerinin yerine yasin kendine özgü doğasını ölçmek için hazırlanan ölçeklerin kullanılması

sının daha uygun olduğu düşünülse de özel yas ölçeklerinin kullanılmasında da bazı sorunlar olabilmektedir. Yasa özel ölçeklere örnek olarak literatürde TRIG (Texas Revised Inventory of Grief; Fachingbauer, 1981, akt., Hogan ve ark., 2001), GEI (Grief Experience Inventory; Sanders ve ark., 1985, akt., Hogan ve ark., 2001), ITG'e (Inventory of Traumatic Grief; Prigerson ve ark., 1997, akt., Hogan ve ark., 2001), rastlanmaktadır. Her ne kadar araştırmalarda bu ölçeklerin kullanılması ile yas doğal ve normal süreci içinde yorumlansa da, Hogan ve arkadaşları (2001), ölçeğin geliştirilme sürecinin ölçeğin geçerliliği açısından önemli olduğunu vurgulamış; çalışmalarda kullanılacak ölçeğin seçiminde ölçeğin geliştirilme sürecinin dikkate alınması gerektiğini belirtmişlerdir. Neimeyer ve Hogan (2001), görgül olarak geliştirilen ölçeklerin (örn., kayıp yaşamış insanlarla yapılan görüşmeler), kuramsal temellerle (örn., yas kuramları) geliştirilen ölçeklerden daha geçerli olduğunu, daha doğru ölçüm yaptığını ifade etmişlerdir.

Yas çalışmalarıyla ilgili sorunlara bakıldığında, yas çalışmalarında psikiyatrik belirti ölçeklerinin yerine yasa özel ölçeklerin kullanılması, yasa özel ölçeklerin psikometrik özelliklerinin ve ölçeğin geliştirilme sürecinin dikkate alınması gerekliliği göze çarpmaktadır. Hogan ve arkadaşları (2001) tarafından geliştirilen Hogan Yas Tepkileri Tarama Listesi (Hogan Grief Reaction Checklist) hem psikometrik özellikleri, hem de yasa özel bir ölçek olması nedeniyle yas literatüründe önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Kuramsal varsayımlarla değil, kayıp yaşamış yetişkinlerle yapılan klinik görüşmeler ışığında görgül olarak geliştirilmiş Hogan Yas Tepkileri Tarama Listesi (HYTL), yas alanında yeni bir ölçek olmasına

rağmen güvenilirlik ve geçerliği farklı çalışmalarla desteklenmiştir (Hogan ve ark., 2001; Kaunonen, Paivi, Paunonen ve Erjanti, 2000; Laakso ve Ilmonen, 2002; Gamino, Sewell ve Easterling, 2000). Ölçeğin psikometrik özelliklerine ilişkin ayrıntılı bilgi yöntem bölümünde verilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, HYTL'yi Türkçe'ye çevirerek, güvenilirlik ve geçerlik çalışmasını yapmaktır. Daha önce belirtilen yas çalışmalarındaki ölçme sorunlarını giderdiği düşünülen, psikometrik özellikleriyle de bu düşüncüyü destekleyen ve yasa özel bir ölçek olan HYTL tercih edilmiştir. Türkiye'deki yas literatürüne bakıldığında, güvenilirlik ve geçerliği belirlenmiş yas ölçeğine rastlanamamıştır. Yas ile ilgili çalışmalar, Güzel (1995) ve Özçetin'in (1995) araştırmaları gibi klinik görüşmeler doğrultusunda yapılan olgu çalışması niteliğindedir. Olgun'un (1999) çalışmasında, psikiyatrik belirti ölçeklerinin yanında Karmaşık Yas Ölçeği'nin de kullanılmış olmasına rağmen, bu ölçeğin Türk kültürü için güvenilirlik ve geçerlik bilgisine rastlanmamıştır. Bu nedenle, ülkemizde kayıp yaşamış yas sürecindeki insanlarla yapılacak çalışmalarda kullanılmak üzere güvenilirliği ve geçerliği çalışılmış yas ölçeğine ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Tüm bunların ışığında, Türkiye'de yapılacak yas çalışmaları için HYTL'nin Türkçe'ye çevrilerek güvenilirlik ve geçerlik çalışmasının yapılmasının önemli olduğu düşünülmüştür.

Yöntem

Örnekleme

Literatürde, son altı ay içerisinde bebeğini kaybeden ailelerin akut yas tutma döneminde

olduğuna (Feeley ve Gottlieb, 1988-1989) ve kayıptan sonraki 2 yıl içinde kayıp tepkilerinin hala yaşandığına (Rubin, 1981) ilişkin bilgilerin yer alması nedeniyle, amaçlı örneklem (purposive sampling) yöntemi (Kumar, 1996) kullanılarak belirlenen çalışmanın örneklemini, en az 6 ay ve en çok 2 yıl önce bebeğini kaybeden 55 evli çift oluşturmuştur. Kronik ve doğumsal hastalıklar nedeniyle bebeğini kaybeden aileler çalışmaya katılmamışlardır.

Çalışmaya katılan örneklemin demografik özellikleri Tablo 1’de özetlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada katılımcılara Türkçe formu için güvenilirliği ve geçerliğinin çalışılması amacıyla Hogan Yas Tepkileri Tarama Listesi (Hogan Grief Reaction Checklist) ve örneklemin demografik özelliklerini belirlemek için Demografik Bilgi Formu uygulanmıştır.

Tablo 1
Örneklemin Demografik Özellikleri

Değişken	%	N	\bar{X}	S	Ranj
Cinsiyet					
Kadın	50	55			
Erkek	50	55			
Yaş			29.66	6.24	20-50
Eğitim seviyesi					
Okuryazar değil	1,8	2			
Okuryazar	0.9	1			
İlkokul	54,5	60			
Ortaokul	15.5	17			
Lise	20.9	23			
Üniversite	5,5	6			
Yüksek lisans\Doktora	0.9	1			
Çalışma durumu					
Çalışıyor	48.2	53			
Çalışmıyor	51.8	57			
Evlilik süresi(yıl)			8.6	5.88	2-27
Kayıptan sonra geçen süre (ay)			11.77	4.90	6-24
Ölen bebeğin yaşı (ay)			5.43	4.20	1-12
Başka çocuğun varlığı					
Evet	72.7	40			
Hayır	27.3	15			
Önceki kayıp deneyimi					
Evet	65.5	72			
Hayır	34.5	38			
Profesyonel yardım					
Evet	4.5	5			
Hayır	95.5	105			

Hogan Yas Tepkileri Tarama Listesi (HYTL; Hogan Grief Reaction Checklist). Bu çalışmada Türkçe'ye uyarlamak amacıyla güvenilirlik ve geçerlik çalışması yapılan HYTL, yas sürecinin çok boyutlu doğasını ölçmek amacıyla Hogan ve arkadaşları (2001) tarafından kuramsal temellerle değil, kayıp yaşamış yetişkinlerle yapılan görüşmeler sonucunda geliştirilen, 6 boyutlu 61 maddelik bir tarama listesidir. Her madde 1 ile 5 arasında değişen 5 basamaklı bir ölçek (1= beni hiçbir şekilde tanımlamıyor, 2= beni tam olarak tanımlamıyor, 3= beni oldukça iyi tanımlıyor, 4= beni iyi tanımlıyor, 5= beni çok iyi tanımlıyor) üzerinden puanlanmaktadır. Hogan ve arkadaşları (2001) tarafından yapılan faktör analizi sonucunda HYTL'nin 6 faktörden oluştuğu belirlenmiştir. Bunlar, Umutsuzluk (Despair), Panik Davranış (Panic Behavior), Suçlama-Kızgınlık (Blame and Anger), Kopma (Detachment), Kişisel Gelişim (Personal Growth) ve Dağınıklık (Disorganization) olarak isimlendirilmiştir. Hogan ve arkadaşları (2001), HYTL'nin tanı koymak amacıyla değil araştırma amacıyla kullanılabileceğini vurgulamıştır. HYTL'nin boyutlarından alınan puanlar toplanarak tek bir puan elde edilememesine rağmen; Gamino ve arkadaşları (2000) yakını kaybeden katılımcılarla yaptıkları çalışmada, yasin olumsuz etkilerini içeren 5 boyuttan (Umutsuzluk, Panik Davranış, Suçlama-Kızgınlık, Kopma ve Dağınıklık) elde edilen puanları toplayarak tek bir ölçekten elde edilen puanmış gibi kullanmışlardır. Bu 5 boyuttan elde edilen puanların toplamına HYTL Mutsuzluk Ölçeği (HGRC Misery Scale) adı verilmiştir. HYTL'nin Kişisel Gelişim boyutu da yas sürecindeki olumlu değişimi ölçmek amacıyla kullanılmıştır.

HYTL'nin güvenilirliği, iç tutarlılık ve test tekrar test güvenilirliği ile belirlenmiştir. HYTL'nin iç tutarlılık katsayısı Umutsuzluk boyutu için 0.89, Panik Davranış için 0.90, Kişisel Gelişim için 0.82, Suçlama-Kızgınlık için 0.79, Kopma için 0.87, Dağınıklık için 0.84 ve tüm tarama listesi için 0.90 olarak belirlenmiştir. Test tekrar test güvenilirliği ise Umutsuzluk boyutu için 0.84, Panik Davranış için 0.79, Kişisel Gelişim için 0.81, Suçlama ve Kızgınlık için 0.56, Kopma için 0.77 ve Dağınıklık için 0.85 olarak belirlenmiştir (Hogan ve ark., 2001).

HYTL'nin geçerliği, TRIG (Texas Revised Inventory of Grief; Fachingbauer, 1981, akt., Hogan ve ark., 2001); GEI (Grief Experience Inventory ; Sanders ve ark., 1985, akt., Hogan ve ark., 2001); ve IES'in (Impact of Event Scale; Horowitz ve ark., 1979, akt., Hogan ve ark., 2001) ilgili alt ölçekleri ile HYTL'nin ilgili boyutları arasındaki anlamlı korelasyonlarla (ranj = 0.48-0.63) belirlenmiştir. (Hogan ve ark., 2001).

Bu çalışmada HYTL'nin Türkçe formunun güvenilirlik ve geçerliğinin çalışılması için ölçeğin özgün formunu geliştiren birinci araştırmacıdan (Hogan ve ark., 2001) izin alındıktan sonra, tek yönde çeviri yöntemi (Savaşır, 1994) kullanılan çeviri sürecinde, HYTL her iki dil konusunda yeterliliğe sahip iki psikolog, bir psikiyatrist ve bir mühendis tarafından Türkçe'ye çevirilmiştir. Çevirmenlerden alınan HYTL'nin Türkçe maddeleri ve HYTL'nin İngilizce maddeleri, psikoloji ve modern diller alanında doktora derecesi olan iki öğretim üyesi ve İngilizce yeterliliğine sahip iki Türkçe öğretmeni tarafından karşılaştırılmış, çevirilen maddelerde uygun olduğu dü-

şünülen değişiklikler yapılmıştır. HYTL'nin dört farklı Türkçe formu araştırmacılar tarafından benzerlikler ve farklılıklar yönünden karşılaştırılmış ve ölçeğin son hali verilmiştir.

İşlem

Araştırma örneklemini belirlemek için, Ankara hastane ve belediyelerindeki ölüm kayıtlarından, çalışmaya katılım ölçütlerine uygun olguların adres ve telefon numaraları kaydedilmiştir. Bu süreç 2 ay sürmüştür. Ana-babaların çalışmaya katılıp katılmayacaklarını öğrenmek için telefonla görüşülmüş; ortalama 6-10 dk. süren telefon görüşmesinde araştırmacıların kimlikleri, çalışmanın amacı hakkında bilgi verilmiştir. Ana-babaların çoğunun 'telefon numaramızı nasıl buldunuz?' şeklinde soru yönelmeleri nedeniyle olgu kayıtlarının bulunma süreci hakkında da bilgi verilmiştir. Bazı katılımcılar çalışmaya katılmak için eşlerine danışmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu gibi durumlarda araştırmacılar katılımcıları tekrar aramış, çalışmaya katılmayı kabul eden ana-babalara ev veya hastanede (S.B. Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi) yapılacak görüşme randevusu verilmiştir. Bazı katılımcı adayları, böyle bir görüşmeyi kaldıramayacaklarını ifade ederek çalışmaya katılmayı reddetmiş; bazı katılımcılar da kendilerini hatırlayan birilerinin olmasının onları çok mutlu ettiğini belirtmiştir. Ev veya hastanede yapılan görüşmelerin başında katılımcılara araştırma hakkında bilgi verilmiş, dolduracakları form ile ilgili gerekli açıklamalar yapılmıştır. Okuma yazma bilen katılımcılar formlarını kendi doldururken, okuma yazma bileyenlerin formu araştırmacılar tarafından doldurulmuştur. Görüşmeler ortalama 30-40 dk. sürmüştür. Katılımcıların tümüne ulaşılarak görüşme yapılması toplam 4 ay sürmüştür.

Tablo 2
HYTL Boyutlarının Madde Toplam Korelasyonu

Boyut	Maddeler	Madde Toplam Korelasyonu
Umutsuzluk	1	.49
	3	.61
	6	.49
	11	.45
	14	.53
	17	.46
	25	.46
	29	.60
	33	.40
	40	.56
	47	.62
	55	.61
	59	.61
	Panik Davranış	4
7		.52
13		.51
16		.49
18		.62
21		.51
27		.56
31		.65
34		.43
38		.54
44		.53
50		.58
52		.28
56		.52
Kişisel Gelişim	2	.43
	10	.52
	12	.65
	19	.36
	24	.55
	30	.53
	36	.66
	41	.51
	45	.61
	51	.48
	60	.60
61	.61	
Suçlama ve Kızgınlık	5	.47
	8	.44
	15	.56
	37	.47
	42	.54
	48	.28
	58	.43
Kopma	9	.48
	22	.59
	23	.72
	28	.73
	35	.43
	43	.55
	53	.51
	54	.58
Dağınıklık	20	.42
	26	.40
	32	.63
	39	.59
	46	.41
	49	.57
	57	.39

Tablo 3*Alt ve Üst Grupların Boyut Puan Ortalamaları, Standart Sapma Değerleri ve t-test Sonuçları*

Boyutlar	Grup	\bar{X}	S	t	sd	p
Umutsuzluk	Alt	18.96	2,85	27.57	54	0.001
	Üst	48.36	4.87			
Panik Davranış	Alt	20.68	4.07	26.24	54	0.001
	Üst	53.07	5.11			
Kişisel Gelişim	Alt	15.82	2.41	25.54	54	0.001
	Üst	41.25	4.69			
Suçlama ve Kızgınlık	Alt	9.79	1.85	21.12	54	0.001
	Üst	25.21	3.39			
Kopma	Alt	9.21	1.17	19.64	54	0.001
	Üst	27.61	4.82			
Dağınıklık	Alt	10	1.85	22.36	54	0.001
	Üst	25.54	3.18			

Bulgular**Güvenirlilik**

Ölçeğin güvenirliliği için her bir boyut ve tüm tarama listesi için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı tüm tarama listesi için 0.95, Umutsuzluk boyutu için 0.86, Panik Davranış boyutu için 0.87, Kişisel Gelişim için 0.86, Suçlama-Kızgınlık için 0.74, Kopma için 0.84 ve Dağınıklık için 0.76 olarak belirlenmiştir.

HYTL'nin orijinalinde tanımlanan boyutlara ait maddeler için ayrı ayrı madde toplam korelasyonu çalışılmıştır. Buna göre Tablo 2'de maddelerin boyutlar bazında ayırmedicilik düzeyleri verilmiştir. Tablo 2'de görüldüğü gibi her bir boyuttaki maddelerin madde toplam korelasyonları 0.20'den yüksek bulunmuştur. Bu bulgu, tarama listesinin güvenirliliğini destekler niteliktedir.

Geçerlik

HYTL'nin güvenirlilik çalışmasında açıklanan madde toplam korelasyonları sonucu HYTL'nin geçerliği için de bir destek olarak düşünülebilir. Bazı kaynaklarda madde toplam korelasyonunun yeterince yüksek olmasının, maddenin geçerliği için bir kanıt olabileceği vurgulanmaktadır (Erkuş, 1999; Hovardaoğlu, 2000; Tezbaşaran, 1997).

HYTL'nin iç geçerliğini belirlemek için uç grup (extreme group) yöntemi kullanılmıştır (Tezbaşaran, 1997). Üst grup her bir boyuttan en yüksek puan alan katılımcıların % 27'si (n = 28), alt grup ise her bir boyuttan en düşük puan alan katılımcıların % 27'si (n=28) olarak belirlenmiştir. HYTL'nin boyutlarından alınan puanların uç gruplara ayrılan örnekleme ne düzeyde ayırabildiğini anlamak amacıyla t-test analizi yapılmıştır. Tablo 3'te özetlenen t-testi sonuçlarına göre, HYTL Umutsuzluk ($t = 27.57$, $sd = 54$, $p < .001$), Panik Davranış ($t = 26.24$, $sd=54$, $p < .001$), Kişisel Gelişim

Tablo 4*HYTL'nin Boyutları Arasındaki Korelasyonlar*

Boyutlar	Umutsuzluk	Panik Davranış	Kişisel Gelişim	Suçlama ve Kızgınlık	Kopma	Dağınıklık
Umutsuzluk	1.00					
Panik Davranış	0.80**	1.00				
Kişisel Gelişim	-0.21*	-0.18	1.00			
Suçlama ve Kızgınlık	0.80**	0.70**	-0.25**	1.00		
Kopma	0.77**	0.72**	-0.24*	0.67**	1.00	
Dağınıklık	0.56**	0.71**	-0.02	0.46**	0.61**	1.00

*p<0.05 **p<0.01

($t = 25.54$, $sd = 54$, $p < .001$), Suçlama ve Kızgınlık ($t = 21.12$, $sd = 54$, $p < .001$), Kopma ($t = 19.64$, $sd = 54$, $p < .001$) ve Dağınıklık ($t = 22.36$, $sd = 54$, $p < .001$) boyutlarının alt ve üst grubu ayırdettiği görülmektedir.

HYTL'nin boyutları arasında hesaplanan korelasyonlar sonucunda; HYTL Umutsuzluk, Panik Davranış, Suçlama-Kızgınlık, Kopma ve Dağınıklık boyutları arasında anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. HYTL Kişisel Gelişim boyutunun diğer boyutlarla negatif yönde ilişkili olduğu, bu ilişkinin panik davranış ve dağınıklık boyutları dışında diğer boyutlarla anlamlı olduğu belirlenmiştir. Tablo 4'te özetlenen korelasyon analizi sonuçları HYTL'nin geçerliğini desteklemektedir.

Tartışma

Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde HYTL'nin güvenilirliği, iç tutarlılık katsayıları ve her bir boyut içindeki maddelerle yapılan madde toplam korelasyonlarıyla desteklenmiştir. HYTL'nin geçerliği uç grup yöntemi ve boyutlararası korelasyonla belirlenmiştir. HYTL'nin boyutlarının en yüksek ve en düşük puan alan katılımcıları birbirinden ayırması, HYTL'nin boyutları arasında hesaplanan

korelasyonların kabul edilebilir düzeyde olması, HYTL'nin geçerliği için destek olmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi HYTL yas alanında yeni bir ölçek olmasına rağmen başka çalışmalarda kullanılmış, güvenilirlik ve geçerliği belirlenmiştir. Bu çalışmada elde edilen güvenilirlik bulguları, A.B.D (Hogan ve ark., 2001) ve Finlandiya'da (Kaunonen ve ark., 2000; Laakso ve Ilmonen, 2002) yapılan çalışmalardaki güvenilirlik bulgularını desteklemektedir. HYTL'nin iç tutarlılık katsayısını Kaunonen ve arkadaşları (2000), 0.65 ile 0.82 arasında, Laakso ve Ilmonen (2002) ise 0.66 ile 0.84 arasında belirlemişlerdir. Bu çalışmada ise HYTL'nin iç tutarlılık katsayısı 0.74 ve 0.95 arasında belirlenmiştir.

HYTL boyutlarının korelasyonuna bakıldığında Hogan ve arkadaşlarının (2001) bulgularına benzer sonuçlar elde edilmiştir. HYTL Umutsuzluk, Panik Davranış, Suçlama-Kızgınlık, Kopma ve Dağınıklık boyutları arasında anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. HYTL Kişisel Gelişim boyutunun diğer 5 boyutla (Umutsuzluk, Panik davranış, Suçlama-Kızgınlık, Kopma, ve Dağınıklık) ilişkisine bakıldığında, beklendiği gibi bu boyutun diğer bo-

yutlarla negatif yönlü ilişki içinde olduğu; fakat bunun sadece Umutsuzluk, Suçlama-Kızgınlık ve Kopma boyutları ile anlamlı olduğu belirlenmiştir. HYTL'nin geçerliği için boyutlararası korelasyona ek olarak alt-üst grup yöntemi kullanılmış, HYTL'nin örneklemedeki alt ve üst grubu ayırdettiği belirlenmiştir.

HYTL geçerlik bulguları genel olarak değerlendirildiğinde çalışmanın bazı kısıtlılıkları göze çarpmaktadır. Bunlardan biri, katılımcı sayısının yetersizliği nedeniyle doğrulayıcı faktör analizinin yapılamamış olmasıdır. Hogan ve arkadaşları (2001), ölçeği geliştirme sürecinde 2 ayrı faktör analizi yapmış ve her ikisinde aynı faktör yapılarını belirlemiştir. Gamino ve arkadaşlarının (2000) çalışmalarında, HYTL'nin yapı geçerliği GEI ve HYTL boyutları arasındaki anlamlı korelasyonlarla desteklenmiş, faktör analizi yapılmamıştır. Finlandiya'daki çalışmalarda (Kaunonen ve ark., 2000; Laakso ve Ilmonen, 2002) ölçeğin geçerliği ile ilgili bir çalışma yapılmadan güvenilirliğini destekleyen bulgularla araştırmalarda kullanılmıştır. Her ne kadar katılımcı sayısının yetersizliği nedeniyle faktör analizi yapılamamış olsa da, kayıp yaşamış yas sürecindeki özel bir gruba ulaşmanın zorlukları ve Finlandiya'daki çalışmalar göz önünde tutulunca, HYTL Türkçe formunun geçerliğinin kabul edilebilir düzeyde olduğu düşünülmektedir. Daha büyük örnekleme gelecekte yapılacak başka çalışmalarda, HYTL'nin faktör yapısına bakılması önerilmektedir. Çalışmanın diğer önemli kısıtlılığı ise HYTL'nin geçerliğini belirlemek amacıyla sadece iç ölçütlerin kullanılmış olmasıdır. Hogan ve arkadaşlarının (2001) çalışmasında, HYTL'nin geçerliği için dış ölçüt olarak GEI, TRIG ve IES'in ilgili alt ölçeklerinin HYTL boyutları ile korelas-

yonuna bakılmıştır. Bu çalışmada ise sadece HYTL'den elde edilen verilerle geçerlik çalışılmıştır. Gelecekte yapılacak çalışmalara HYTL geçerliğinin dış ölçüt kullanılarak sınanması önerilmektedir. Tüm bunlara ek olarak bu çalışmada HYTL'nin güvenilirlik ve geçerliği, bebeğini kaybeden anne ve babalardan oluşan bir örnekleme test edilmiştir. Farklı nedenlerle kayıp yaşamış (örn., eş kaybı, ana-baba kaybı vs.) heterojen gruplarla yapılacak çalışmalarda HYTL'nin güvenilirlik ve geçerliğinin tekrarlanması uygun olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın kısıtlılıkları göz ardı edilmeksizin, tüm bu bilgiler ışığında, bebeğini kaybeden Türk anne babalardan oluşan çalışma örnekleminde, HYTL Türkçe formunun güvenilirlik ve geçerliğinin kabul edilebilir düzeyde olduğu belirlenmiştir. HYTL'nin güvenilirlik ve geçerliğinin sınanması ve Türk kültüründeki yas yaşantısıyla ilgili görgül bilgilerin edinilmesi amacıyla gelecekte yapılacak çalışmalarda kullanılmak üzere HYTL önerilmektedir. Kültürlerarası farklılıklar göz önünde tutulursa, Türk kültürünün kendine özgü yas yaşantısı olabileceği ve bu yaşantının belirleyicilerinin yasa özel bir ölçek olan HYTL ile yapılacak yas araştırmalarıyla saptanmasının klinik uygulamalarda faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Aranda, S., & Milne, D. (2000). *Guidelines for the assessment of complicated bereavement risk in family members of people receiving palliative care*. Melbourne: Centre for Palliative Care.
- Dyregrov, A., & Matthiesen, S. B., (1987b). Anxiety and vulnerability in parents following the death of an infant. *Scandinavian Journal of Psychology*, 28, 16-25.

- Erkuş, A. (1999). İstatistik paket programlarını doğru kullanabiliyor muyuz? Birkaç uyarı. *Türk Psikoloji Bülteni*, 5(12),
- Feeley, N., & Gottlieb, L. N. (1988-1989). Parents' coping and communication following their infant's death. *Omega*, 19(1), 51-67.
- Franche, R. L., & Bulow, C., (1999). The impact on subsequent pregnancy on grief and emotional adjustment following a perinatal loss. *Infant Mental Health Journal*, 20(2), 175-187.
- Gamino, L. A., Sewell, K. W., & Easterling, L. W. (2000). Scott and White grief study-phase 2: Toward an adaptive model of grief. *Death Studies*, 23, 633-660.
- Gilliss, C. L., Moore, I. M., & Martinson, I. M. (1997). Measuring parental grief after childhood cancer: Potential use of the SCL-90R. *Death Studies*, 21, 277-287.
- Güzel, A. (1995). *Güneydoğu Anadolu bölgesini konu alan edebi eserlerdeki yas reaksiyonunun klasik yas bilgileri ile karşılaştırılması*. Yayınlanmamış uzmanlık tezi, Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi, Diyarbakır.
- Herkert, B. M. (2000). Communicating grief. *Omega*, 41(2), 93-115.
- Hogan, N. S., Greenfield, D. B., & Schmidt, L. A. (2001). Development and validation of the Hogan Grief Reaction Checklist. *Death Studies*, 25, 1-32.
- Hogan, N. S., & Schmidt, L. A. (2002). Testing the grief to personal growth model using structural equation modeling. *Death Studies*, 26, 615-634.
- Hovardaoğlu, S. (2000). *Davranış bilimleri için araştırma teknikleri*. Ankara: Ve-Ga yayımları.
- Kaunonen, M. (2000). *Support for family in grief*. Unpublished doctoral dissertation, University of Tampere, Tampere.
- Kaunonen, M., Paivi, A. K., Paunonen, M., & Erjanti, H. (2000). Death in the Finnish family: Experiences of spousal bereavement. *International Journal of Nursing Practice*, 6, 127-134.
- Kumar, R. (1996). *Research methodology: A step-by-step guide for beginners*. Malaysia: Sage Publications.
- Kübler-Ross, E. (1969). *On death and dying*. New York: Macmillan
- Laakso, H., & Paunonen-Ilmonen, M. (2002). Maternal Grief. *Primary Health Care Research and Development*, 3, 115-123.
- Lang, A., Goulet, C., Aita, M., Giguere, V., Lamarre, H., & Perreault, E. (2001). Weathering the storm of perinatal bereavement via hardiness. *Death Studies*, 25, 497-512.
- Neil, F. (1990). *Understanding family problems: A psychological approach*. New York: J.Wiley.
- Neimeyer, R. A. (2000). Searching for the meaning of meaning: Grief therapy and the process of reconstruction. *Death Studies*, 24, 541-558.
- Neimeyer, R. A. (2001). Meaning reconstruction and loss. In R.A. Neimeyer (Ed.), *Meaning reconstruction and the experience of loss*. Washington: American Psychological Association.
- Neimeyer, R. A., & Hogan, N. S. (2001). Quantitative or Qualitative? Measurement Issues in the study of grief. In M.S. Stroebe, R.O. Hansson, W. Stroebe, & H. Schut (Eds.), *Handbook of bereavement research: Consequences, coping, and care*. Washington: American Psychological Association.
- Olgun, T. Ö. (1999). *Travmatik kayıpların ardından gelişen yas sürecini belirleyen etmenler*. Yayınlanmamış uzmanlık tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Özçetin, A. (1995). *Diyarbakır'da halkın yas tepkilerinin din adamlarınca yapılan gözlemleri ve modern yas kuramı ile karşılaştırılması*. Yayınlanmamış uzmanlık tezi Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi, Diyarbakır.
- Rubin, S. (1981). A two-track model of bereavement: Theory and application in research. *American Journal of Orthopsychiatry*, 51(1), 101-109.
- Santrock, J. W. (1997). *Life-span development*. USA: McGraw-Hill.
- Savaşır, I. (1994). Ölçek uyarlamasındaki sorunlar ve bazı çözüm yolları. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9 (33), 27-32.
- Tedeschi, R. G., Park, C., & Calhoun, L. (Eds.). (1998). *Posttraumatic growth: Positive life changes in the aftermath of crisis*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Tezbaşaran, A. (1997). *Likert tipi ölçek geliştirme klavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Yalom, I. D., & Lieberman, M. A. (1991). Bereavement and heightened existential awareness. *Psychiatry*, 54, 334-345.
- Weiss, R. S. (2001). Grief, bonds and relationships. In M.S. Stroebe, R.O. Hansson, W. Stroebe, & H. Schut (Eds.), *Handbook of bereavement research: Consequences, coping, and care*. Washington: American Psychological Association.